

Adam Smith

MARIO VARGAS

José Ortega y Gasset
LLOSA

André Aron
Freud
Popper
Berlin
**VOLÁNÍ
KMENE**

 BOURDON

VOLÁNÍ KMENE

LA LLAMADA DE LA TRIBU

Copyright © Mario Vargas Llosa, 2018

Translation © Iveta Gonzálezová, 2019

Czech edition © Bourdon, 2019

All rights reserved

Adam Smith

**MARIO VARGAS
LLOSA**

Foizé Ortega y Gasset

Raymond Aron

Friedrich von Hayek

Karl Popper

Isaiah Berlin

**VOLÁNÍ
KMENE**

 BOURDON

Jean-Francois Revel

*Gerardu Bongiovannimu,
propagátorovi liberálních myšlenek
a věrnému příteli.*

OBSAH

Volání kmene	9
Adam Smith (1723–1790)	25
José Ortega y Gasset (1883–1955)	55
Friedrich August von Hayek (1899–1992)	79
Sir Karl Popper (1902–1994)	111
Raymond Aron (1905–1983)	159
Sir Isaiah Berlin (1909–1997)	183
Jean-François Revel (1924–2006)	219
Poděkování.	245

VOLÁNÍ KMENE

Tato kniha by nikdy nevznikla, kdybych před více než dvaceti lety nečetl *To the Finland Station* od Edmunda Wilsona. Jde o fascinující esej sledující vývoj myšlenky socialismu od okamžiku, kdy se francouzský historik Jules Michelet, zaujat jistým citátem, začíná učit italsky, s cílem přečíst si Giambattistu Vica, až do 3. dubna 1917, kdy Lenin přijíždí na petrohradské Finské nádraží, aby se postavil do čela ruské revoluce. Tehdy jsem dostal nápad na knihu, která by pro liberalismus udělala to, co severoamerický kritik udělal pro socialismus: esej začínající v malé skotské vesničce Kirkcaldy narozením Adama Smithe v roce 1723, která by vysvětlovala vývoj liberálních myšlenek na hlavních představitelích a společenských a historických událostech, díky nimž se rozšířily po celém světě. Ačkoliv se svému modelu značně vzdálila, zde leží prapůvod knihy *Volání kmene*.

Nezdá se to, ale jedná se o knihu autobiografickou. Popisuje můj vlastní intelektuální a politický příběh, cestu vedoucí od marxismem a sartrovským existencialismem načichlého mládí až k liberalismu ve zralém věku přes přehodnocení demokracie, k němuž mi pomohly knihy spisovatelů jako Albert Camus, George Orwell nebo Arthur Koestler. K pozdějšímu liberalismu mě posunuly jisté politické zkušenosti, ale především myšlenky sedmi autorů, kterým jsou věnovány tyto stránky: Adam Smith, José Ortega y Gasset, Friedrich von Hayek, Karl Popper, Isaiah Berlin, Raymond Aron a Jean-François Revel.

Politiku jsem objevil ve svých dvanácti letech, když byl v říjnu 1948 v Peru vojenským pučem generála Manuela Aporinario Odríy svržen prezident José Luis Bustamante y Rivero, můj příbuzný z matčiny strany. Myslím, že během odríovského osmiletého období se ve mně zrodila nenávisť k diktátorům všeho druhu, jedna z mála neměnných konstant mého politického působení. Nicméně sociální problémy, tedy to, že Peru bylo zemí plnou křivd, ve které privilegovaná menšina vykořisťovala převážnou většinu, jsem si uvědomil až teprve v roce 1952, kdy jsem si v posledním školním ročníku přečetl deník Jana Valtina *Out of the Night*. Pod vlivem této knihy jsem se vzepřel rodině, která mě chtěla poslat na katolickou

univerzitu, kam tehdy chodily peruánské děti z lepších rodin, a prosadil jsem si lidovou a vojenskou diktaturu vzpouzející se státní Univerzitě sv. Marka, kde jsem si byl jistý, že se budu moci stát členem komunistické strany. V roce 1953, kdy jsem do Sv. Marka nastoupil a začal studovat práva a literaturu, se ji odrůvské represi téměř podařilo rozmetat. Věznila, zabila nebo poslala do exilu její vedoucí činitele. A komunistická strana se snažila o obnovu za pomoci politické skupiny Cahuide, které jsem byl v té době již rok členem.

V tamních tajných studijních kruzích jsme četli José Carlose Mariáteguiho, Georgese Politzera, Marxe, Engelse, Lenina a vedli ohnivé diskuze o socialistickém realismu a levičáctví, „dětské nemoci komunismu“, a já právě tam dostával první lekce z marxismu. Můj velký obdiv k Sartrovi, jehož jsem byl náruživým čtenářem, mě chránil před dogmaty (my, tehdejší peruánští komunisté, jsme byli, řečeno slovy Salvadora Garmendii, „vzácní, zato velcí sektáři“) a ve své buňce jsem zastával sartrovskou tezi víry v historický materialismus a třídní boj. Nikoliv však v dialektický materialismus, což na jedné z našich diskuzí vedlo k tomu, že mě soudruh Félix Arias Schreiber označil za „podčlověka“.

Koncem roku 1954 jsem se skupině Cahuide vzdálil, ačkoliv jsem i nadále zůstal socialistou, myslím, že přinejmenším svou četbou, a to se později znovu výrazně oživilo bojem Fidela Castra a jeho vousáčů v pohoří Sierra Maestra a vítězstvím kubánské revoluce v posledních dnech roku 1958. To, co proběhlo na Kubě, představovalo pro mou generaci, a nejen Latinské Ameriky, něco zásadního, naprostý ideologický přelom. Mnozí stejně jako já spatřovali v Castrově tažení nejen velkorysý hrdinný dobrodružství idealistických bojovníků, kteří chtějí skoncovat se zkorumpovanou diktaturou, jako byla ta Batistova, nýbrž také nesektářský socialismus, který dovolí kritiku, diverzitu, a dokonce disidentství. Mnozí jsme v to věřili, a i proto kubánská revoluce získala v prvních letech tak obrovskou podporu v celém světě.

V listopadu 1962 jsem byl v Mexiku, kam mě jako svého novináře vyslal francouzský rozhlas a televize informovat o výstavě organizované Francií v chapultepeckém lese, když

vypukla kubánská raketová krize. Poslali mě tuto událost pokrýt a já těsně před blokádou odletěl posledním letadlem kubánské letecké společnosti do Havany. Na Kubě probíhala všeobecná mobilizace v obavách z bezprostředního vylodění americké námořní pěchoty. Bylo to působivé představení. Na Malecónu stáli mladí lidé, téměř ještě děti, u malých protiletadlových děl zvaných *bocachicas*, a měli co dělat, aby nevystřelili na přízemní lety severoamerických *Sabres*, zatímco z rozhlasu a televize vycházely pokyny obyvatelstvu, jak se zachovat, až začne bombardování. Ve vzduchu bylo cítit něco, co mi připomínalo emoce a nadšení svobodného národa plného naděje, jak je popsal Orwell v *Holdu Katalánsku*, když na počátku španělské občanské války přišel jako dobrovolník do Barcelony. Pod vlivem hlubokého dojetí z toho, co jsem považoval za ztělesnění svobodného socialismu, jsem vystál dlouhou frontu na darování krve, a díky bývalému spolužákovi z madridské univerzity Ambrosiu Fornetovi a Peruánce Hildě Gadee, jež v Guatemale za prezidenta Jacoba Árbenze poznala Che Guevaru, v Mexiku se za něj vdala a měla s ním dceru, jsem byl s mnoha kubánskými spisovateli napojenými na Casa de las Américas a jeho předsedkyni Haydée Santamaríu, se kterou jsem se krátce sešel. Když jsem po několika týdnech odjížděl, mladí lidé v ulicích Havany zpívali „Nikita, mariquita, / lo que se da / no se quita“¹ v reakci na to, že sovětský představitel přijal Kennedyho ultimátum a odstranil rakety z ostrova. Až teprve později jsme se dozvěděli, že v této tajné dohodě měl John Kennedy Chruščovovi na oplátku slíbit, že Spojené státy nevtrhnou na Kubu a stáhnou rakety *Jupiter* z Turecka.

S kubánskou revolucí jsem se identifikoval téměř po celá šedesátá léta, kdy jsem se na Kubu pětkrát vrátil jako člen Mezinárodní spisovatelské rady Casa de las Américas, a bránil ji v manifestech, člancích a na veřejných akcích jak ve Francii, kde jsem žil, tak v Latinské Americe, kam jsem často jezdil. V těchto letech jsem se vrátil k marxistické četbě, a to nejen v knihách jejích klasiků, ale také autorů, kteří se ztotožňovali

1. Nikito, ty srabe, / co se dá, / už se z ruky nevydá.

s komunistickou stranou nebo k ní měli blízko, jako byli Georg Lukács, Antonio Gramsci, Lucien Goldmann, Frantz Fanon, Régis Debray, Che Guevara, a dokonce i ultraortodoxní Louis Althusser, profesor na École Normale, který se zbláznil a zavraždil svou manželku. Nicméně si vzpomínám, že během mých pařížských let jsem jednou týdně tajně kupoval levicí zavrhané noviny *Le Figaro*, abych si přečetl článek Raymonda Arona, jehož břitké analýzy aktuálního dění mě dráždily a zároveň přitahovaly.

Na konci šedesátých let mě od marxismu pomalu vzdálilo několik zkušeností: vytvoření UMAP² na Kubě, eufemismu, za kterým se po vzniku vojenských jednotek na podporu výroby skrývaly koncentrační tábory, kde se mísili kontrarevolucionáři, homosexuálové a běžní zločinci. Po mojí cestě do Sovětského svazu v roce 1968, kam mě pozvali na připomínkovou akci Puškina, mi zůstala hořká pachuť v ústech. Tam jsem pochopil, že kdybych byl Rus, tak bych v této zemi byl disident (tím chci říct vyděděnc), nebo bych pomalu hnul v gulagu. Neměl jsem daleko k naprostému zoufalství. Sartre, Simone de Beauvoir, Merleau-Ponty a *Les Temps Modernes* mě přesvědčili, že SSSR přese všechno, co v něm nemuselo fungovat, představovala pokrok a budoucnost, vlast, kde slovy básně Paula Éluarda, již jsem uměl nazpaměť, „neexistují kurvy, zloději ani kněží.“ Existovala však chudoba, ožralové válející se po ulicích a všeobecná apatie. Naprosto všude bylo cítit kolektivní klaustrofobii z nedostatku informací o dění přímo v zemi, ale i v ostatním světě. Stačilo se kolem sebe porozhlédnout, a člověk pochopil, že i kdyby zmizelo třídní rozdělení podle majetku, v SSSR by existovala obrovská nerovnoprávnost fungující výhradně na základě moci. Zeptal jsem se jednoho hovorného Rusa: „Kdo se zde těší největším privilegiím?“ A on odpověděl: „Poslušní spisovatelé. Mají svou prázdninovou *daču* a mohou cestovat do zahraničí. To je staví vysoko nad obyčejné muže a ženy. Co víc si přát!“ Copak jsem mohl dál hájit tento společenský model, jak jsem až dosud činil, teď,

2. Unidades Militares de Ayuda a la Producción (UMAP): Vojenské jednotky na podporu výroby.

když se ukázalo, že pro mě by nebyl k žití? A také hrálo roli mé zklamání samotným Sartrem, když jsem si jednoho dne přečetl v *Le Monde* jeho rozhovor s Madeleine Chapsalovou, kde prohlásil, že chápe africké spisovatele, kteří se vzdávají literatury, aby nejdřív mohli uskutečnit revoluci a vybudovat zemi, v níž by byla možná. Také řekl před dítětem umírajícím hladem „*La Nausée ne fait pas le poids*“ (*Nevolnost je k ničemu*). Cítil jsem se, jako bych dostal ránu pod pás. Jak mohl říct něco takového někdo, komu jsme uvěřili, že psaní je formou boje, že slova jsou činy, že psaním lze ovlivnit historii? Teď se zdálo, že literatura je luxus a mohou si ho dovolit pouze země, jež dosáhly socialismu. V té době jsem znovu začal číst Camuse a dávat mu za pravdu. Pochopil jsem, že ve své známé polemice se Sartrem o koncentračních táborech v SSSR to byl on, kdo se trefil do černého. Vyjádřil myšlenku, že jakmile se morálka vzdaluje politice, nastupují vraždy a teror – a to sedělo jak vyšitě. Celý tenhle vývoj jsem později zachytil v malé knížce, kde jsou sebrány mé články z šedesátých let o obou myslitelích pod názvem *Entre Sartre y Camus*³ (Mezi Sartrem a Camusem).

Můj rozchod s kubánským režimem, a do jisté míry též se socialismem, způsobil tehdy velmi slavný (dnes už si málokdo vzpomene) případ Padilla. V roce 1970 adresoval básník Herberto Padilla, aktivní účastník kubánské revoluce, který se stal náměstkem ministra pro vnější obchodní vztahy, několik kritik režimní kulturní politiky. Nejdříve na něj prudce zaútočil oficiální tisk a následně skončil ve vězení s absurdním obviněním, že je agentem CIA. Nás pět přátel, kteří jsme ho znali (Juan a Luis Goytisolovi, Hans Magnus Enzensberger, José María Castellet a já), jsme tímto činem byli pobouřeni a napsali jsme v mém barcelonském bytě protestní dopis, k němuž se přidali mnozí další spisovatelé z celého světa jako Sartre, Simone de Beauvoir, Susan Sontag, Alberto Moravia a Carlos Fuentes, ve kterém jsme tento přešlap odsoudili. Odpověděl nám osobně Fidel Castro, obvinil nás z přísluhovačství imperialismu

3. Mario Vargas Llosa, *Entre Sartre y Camus*, řada La Nave y el Puerto, San Juan de Puerto Rico, Ediciones Huracán, 1981.

a zakázal vstup na Kubu „na dobu neurčitou a nekonečnou“ (tedy celou věčnost).

I přes potupnou kampaň, která se po sepsání manifestu proti mně rozpoutala, mi spadl kámen ze srdce. Už jsem nemusel předstírat sympatie k dění na Kubě, které jsem necítil. Nicméně mi trvalo dalších několik let, než jsem se definitivně rozešel se socialismem a přehodnotil demokracii. V tomhle období nejistoty a přemítání jsem pomalu docházel k závěru, že „formální svobody“ domnělé buržoazní demokracie nebyly pouhým zdáním, za které se schovávalo vykořisťování chudých bohatými, nýbrž že představovaly předěl mezi lidskými právy, svobodou projevu a politickou diverzitou a autoritativně-represivním systémem, kde ve jménu jediné pravdy, kterou představovala komunistická strana a její předáci, bylo možné umlčet všechny formy kritiky, vnutit dogmatická nařízení a disidenty pohřbit v koncentračních táborech, nebo je dokonce nechat úplně zmizet. Se všemi svými nedostatky, jichž bylo mnoho, demokracie přinejmenším nahrazovala svévolnost zákonem, umožňovala svobodné volby a politické strany a odbory nezávislé na moci.

To, že jsem se rozhodl pro liberalismus, byl několikaletý, především intelektuální proces, jemuž velmi napomohl můj tehdejší pobyt v Anglii, kde jsem od konce šedesátých let učil na londýnské univerzitě, a mohl tak zblízka sledovat jedenáctileté vládní období Margaret Thatcherové. Patřila sice ke konzervativní straně, nicméně jako státník se řídila svými hluboce liberálními myšlenkami, a především instinktem. V tom se velmi podobala Ronaldu Reaganovi. Když se v roce 1979 dostala do čela vlády, Anglie byla zemí v úpadku, která kvůli labouristickým reformám (a také *toryům*) chřadla a utápěla se v narůstající rutině etatismu a kolektivismu, třebaže občanské svobody, volební právo a svoboda slova byly nadále respektovány. Nicméně stát se rozpínal na všechny strany svým znárodněním průmyslu a politikami, jako byla politika bydlení, takže mu občané byli čím dál víc vydáni na milost a nemilost. Demokratický socialismus pomalu uspal kolébku průmyslové revoluce, která nyní slábla do monotónní průměrnosti.

Vláda Margaret Thatcherové (1979–1990) znamenala revoluci v nejpřísnějších mezích zákona. Státní průmysl byl zpri-

vatizován, britské podniky přestaly dostávat dotace a byly donuceny k modernizaci a soutěži na volném trhu, zatímco „sociální“ byty, které vláda až doposud pronajímala občanům s nízkými příjmy, čímž si udržovala volební klientelismus, byly odprodány nájemníkům v souladu s politikou, jež chtěla z Velké Británie udělat zemi vlastníků. Hranice se otevřely zahraniční konkurenci a zastaralý průmysl, jako ten uhelný, byl zastaven, aby se napomohlo obnově a modernizaci země.

Všechny ekonomické reformy samozřejmě vedly ke stávkám a společenské mobilizaci, jako byla stávka dělníků uhelných dolů, která trvala téměř dva roky a při které se osobnost Margaret Thatcherové projevila takovou odvahou a odhodláním, jaké Velká Británie nepamatovala od dob Winstona Churchilla. Reformy, jež během několika málo let změnily zemi v nejdynamičtější společnost Evropy, šly ruku v ruce s ochranou demokratické kultury, stvrzením morální a ekonomické přesily liberální demokracie nad autoritářským, zkorumpovaným a ekonomicky zruinovaným socialismem, a to se odrazilo do celé Evropy. Stejnou politiku zaváděl v té době ve Spojených státech prezident Ronald Reagan. Konečně se v čele západních demokracií objevili lídři, kteří vůči komunismu přestali mít komplex méněcennosti a všemi svými kroky připomínali úspěchy dosažené v oblasti lidských práv, rovných příležitostí a respektu k jednotlivci a jeho názorům oproti despocii a ekonomickému neúspěchu komunistických zemí. Zatímco Ronald Reagan byl výjimečným propagátorem liberálních teorií, které bezpochyby znal poněkud povšechně, madam Thatcherová byla preciznější a ideologičtější. Nestyděla se vůbec připustit, že si nechá radit od Friedricha von Hayeka a čte Karla Poppera, jehož považovala za největšího soudobého filozofa svobody. Já jsem oba v těch letech četl též a od té doby se *Otevřená společnost a její nepřátelé* a *Cesta do otroctví* pro mě staly stěžejními knihami.

Ačkoliv v ekonomických a politických otázkách byli Ronald Reagan a Margaret Thatcherová nepochybně liberálně orientovaní, v mnohých otázkách sociálních a morálních zastávali konzervativní, až reakční postoje. Ani jeden z nich by nepřipustil homosexuální manželství, potrat, legalizaci drog nebo

euthanasii, což já považoval za legitimní a potřebné reformy, a v tom jsem s nimi samozřejmě nesouhlasil. Když však sečtu pro a proti, jsem přesvědčený, že oba dva kultury svobody ohromně posloužili. Mně osobně každopádně dopomohli k tomu, aby se ze mě stal liberál.

Díky historiku Hughu Thomasovi, mému starému příteli, jsem měl to štěstí poznat paní Thatcherovou osobně. Thomas, poradce britské vlády pro španělské a latinskoamerické otázky, uspořádal ve svém domě v Ladbroke Grove večeři pro intelektuály s cílem předhodit paní Thatcherovou lvům. (Levice byla samozřejmě nejzarytější odpůrcem thatchevské revoluce). Posadili ji vedle Isaiaha Berlina, se kterým celý večer nanejvýš uctivě hovořila. Dále tam byli romanopisci V. S. Naipaul a Anthony Powell, básníci Al Alvarez, Stephen Spender a Philip Larkin, kritik a povídkář V. S. Pritchett, dramaturg Tom Stoppard, historik J. H. Plumb z Cambridge, Anthony Quinton, prezident Trinity College (Oxford), a pár dalších, na které si už nepamatuji. Mě se zeptala, kde bydlím, a když jsem jí odpověděl, že na Montpelier Walk, podotkla, že mým sousedem je Arthur Koestler, jehož očividně četla. Konverzace představovala zkoušku, které byla ministerská předsedkyně přítomnými intelektuály podrobena. Jen stěží dokázali zakrýt taktem a vybranou britskou zdvořilostí svou potlačovanou bojovnost. První na paní Thatcherovou zaútočil hostitel Hugh Thomas otázkou, zda ji zajímají názory historiků a jestli jí k něčemu v otázkách vlády jsou. Na dotazy odpovídala jasně, nebojácně a neúnavně, ve většině případů sebejistě, nicméně tu a tam vyjádřila pochybnosti. Když večeře skončila a ona odešla, Isaiah Berlin výtečně shrnul to, co si většina z nás přítomných myslela: „Není se za co stydět.“ Právě naopak, pomyslel jsem si, můžeme být velice hrdi na vůdce s takovou povahou, kulturou a přesvědčením. Margaret Thatcherová v následujících dnech odjela do Berlína, kde poprvé navštívila zeď hanby, již vztyčili Sověti ve snaze zabránit stále početnějším útekům občanů z východního Německa do západní části. Tam také pronesla jeden ze svých nejdůležitějších proslovů proti totalitě a na obranu demokracie.

I Ronalda Reagana jsem poznal osobně, na slavnostní večeři v Bílém domě, kam mě pozvala tehdejší ředitelka protokolu Selwa Rooseveltová. Ona mě také prezidentovi představila a já se ho během kratičké konverzace stačil pouze zeptat, proč vždy jmenuje jako svého oblíbeného romanopisce Louise L'Amoura, když mají Spojené státy takové autory, jako jsou Faulkner, Hemingway nebo Dos Passos. „Asi proto,“ řekl, „že výborně popsal něco pro nás typického, život kovbojů na Západě.“ Touhle odpovědí mě samozřejmě moc nepřesvědčil.

Oba byli velcí státníci, nejvýznamnější své doby, a oba přispěli rozhodující měrou k rozpadu a zániku SSSR, největšího nepřítele, jakého kdy demokratická kultura měla. Neměli však nic z charismatického vůdce, takového, který by jako Hitler, Mussolini, Perón nebo Fidel Castro ve svých projevech apeloval především na „kmenového ducha“. Tak nazývá Karl Popper iracionalismus primitivních lidí, který hnízdí v nejzazším koutě každého civilizovaného člověka, neboť jsme se nikdy zcela nezbavili touhy po onom tradičním světě, kmeni, kdy byl člověk ještě nedílnou součástí kolektivu, poslouchal všemocného šamana nebo náčelníka, který za něj všechno rozhodoval, kde se cítil v bezpečí, nezatížený zodpovědností, podřízený stejně jako zvíře ve smečce, stádu, nebo jako člověk v gangu či skandujícím davu, kde otupěle existoval uprostřed těch, již mluvili stejným jazykem, uctívali stejné bohy, dodržovali stejné zvyky a nenáviděli všechny, kteří se lišili a které mohli vinit za všechna neštěstí, která kmen postihla. „Kmenový duch“, zdroj nacionalismu, byl spolu s náboženským fanatismem příčinou největších krveprolití v lidské historii. V civilizovaných zemích jako Velká Británie se takzvaný kmenový duch projevoval především při velkých událostech, fotbalových zápasech nebo popových koncertech pod širým nebem, jež v šedesátých letech nabízeli Beatles nebo Rolling Stones a během nichž jednotlivec splýnul s masou, na okamžik unikl, zdravě a katarzně, z každodenních občanských povinností. Avšak v určitých zemích, a nejen rozvojových, se tu a tam tohle „volání kmene“, od něhož nás osvobodila demokratická a liberální kultura (a nakonec racionalita), znovu objevilo, vyvolané šíleně charismatickými vůdci dělajícími z občanů opět

dav podřízený jedinému tyranovi. A to je esence nacionalismu, jenž se mi od raného mládí protivil. Už tehdy jsem tušil, že v sobě nese popření kultury, demokracie a racionality. Proto jsem byl v mládí levičák a komunista, nicméně v poslední době nic nepředstavovalo návrat ke „kmeni“ tak jako komunismus se svým popřením jednotlivce jako svrchované a zodpovědné bytosti, kdy se znovu stával součástí masy podřízené diktátu vůdce, jakési náboženské modly, jehož slovo bylo svaté jako nezvratný axiom a který oživoval nejhorší formy demagogie a šovinismu.

V oněch letech jsem hodně a opakovaně četl myslitele, kterým jsou věnovány stránky této knihy. A samozřejmě také mnohé další, jako Ludwig von Mises, Milton Friedman, Argentinec Juan Bautista Alberdi a Venezuelan Carlos Rangel, ti poslední dva jsou vskutku mimořádným příkladem nefalšovaného liberalismu na latinskoamerickém kontinentu. Tehdy jsem také odjel do Edinburghu položit květy na hrob Adama Smithe a na Kirkcaldy navštívit dům, ve kterém napsal *Bohatství národů*, kde jsem však zjistil, že z něj zbývá sotva jedna odřená zeď s pamětní deskou.

V těchto letech jsem také došel k politickému přesvědčení, které od té doby hájím ve svých knihách a článcích a které mě v Peru roku 1987 dovedlo k protestu proti znárodnění veškerého finančního systému, o nějž se pokusil prezident Alan García za svého prvního volebního období (1985–1990), k založení hnutí Svoboda a v roce 1990 ke kandidatuře za Demokratickou frontu na prezidentský úřad s programem, který si kladl za cíl radikálně změnit peruánskou společnost a přivést ji k liberální demokracii. Musím podotknout, že ačkoliv mí přátelé a já jsme byli u voleb poraženi, mnohé myšlenky, které jsme v dlouhé, téměř tříleté kampani prosazovali a které obsahuje tato kniha, vůbec nezapadly, nýbrž se pomalu uplatnily v mnoha oblastech a jsou dnes součástí politické agendy Peru.

Jak předpokládal Hayek ve své slavné eseji, konzervatismus a liberalismus jsou dvě rozdílné věci. To ovšem neznamená, že liberálové a konzervativci nemají nic společného, že nevyznávají určité společné hodnoty, a stejně je tomu tak i mezi

demokratickým socialismem (sociální demokracií) a liberalismem. Připomeňme si, že na Novém Zélandu iniciovala velkou ekonomickou a sociální transformaci labouristická vláda s ministrem financí Rogerem Douglasem a dovršila ji ministryně financí Ruth Richardsonová z vlády konzervativní (1984–1993). Proto nemusíme nutně chápat liberalismus jako další ideologii, jakýsi laický projev víry, jež stejně jako všechna náboženství, jak ta primitivní magicko-náboženská, tak ta moderní, tolik tíhne k iracionalitě a dogmatickým pravdám. Mezi liberály, a důkazem jsou ti, o kterých je tato kniha, je často více rozporů než shod. Liberalismus je doktrína, jež nemá odpověď na všechno, jak se snaží tvářit marxismus, a ve svém lůně dovoluje divergenci názorů a kritiku, které vycházejí z malého, nicméně jednoznačného jádra přesvědčení. Například že svoboda je nejvyšší hodnota, že je nedělitelná a neomezená, je pouze jedna a musí platit ve všech oblastech (hospodářské, politické, sociální, kulturní) skutečně demokratické společnosti. Kvůli odlišné interpretaci selhaly všechny režimy, především vojenské diktatury, které se v šedesátých a sedmdesátých letech pokusily o podnícení volného hospodářství despotickým chováním. Ti hlupáci uvěřili, že tržní politika bude úspěšná pod represivním a diktátorským vedením. Selhalo však také mnoho demokratických pokusů v Latinské Americe, které respektovaly politickou svobodu, nicméně nevěřily ve svobodu ekonomickou (volný trh), a právě ta s sebou přináší materiální rozvoj a pokrok.

Liberalismus není dogmatický, ví, že skutečnost je komplexní a že se jí myšlenky a politické programy, pokud chtějí být úspěšné, musí často přizpůsobit, a ne se ji pokoušet vměstnat do nepružných schémat, neboť to může vést k neúspěchu a rozpoutání politického násilí. Také v lůně liberalismu se rozmohla „dětská nemoc“, sektářství, jež se projevuje u některých ekonomů, které uhranul volný trh jako univerzální lék schopný vyřešit všechny sociální problémy. Těm je dobré připomenout příklad samotného Adama Smitha, otce liberalismu, který za určitých okolností dokonce dočasně toleroval udržování jistých privilegií, jako jsou podpory a kontroly, jejichž zrušení by bezprostředně přivodilo více újmy než užitku. Právě tato

tolerance, jakou Smith projevoval svým odpůrcům, je možná tím nejobdivuhodnějším rysem liberální doktríny: připustit, že by se mohla mýlit, a dát za pravdu odpůrci. Liberální vláda musí k sociální a historické skutečnosti přistupovat pružně, nesmí si myslet, že kterákoliv společnost zapadne do stejné teoretické škatulky. Takový postoj je kontraproduktivní a končí neúspěchem a zklamáním.

My liberálové nejsme anarchisté a nechceme zrušit státní zřízení. Právě naopak, chceme silný a výkonný stát, to však neznamená stát velký, který by chtěl za každou cenu zasahovat do věcí, jaké občanská společnost v režimu volné hospodářské soutěže dokáže zvládnout lépe než on. Stát má zajistit svobodu, veřejný pořádek, dodržování zákona a rovné příležitosti.

Rovnoprávnost a rovné příležitosti neznamenají rovnost v příjmech a důchodech, to by žádný liberál nikdy nenavrhl. Toho lze totiž ve společnosti dosáhnout pouze prostřednictvím autoritativní vlády, která pomocí represivního systému ekonomicky „sjednotí“ všechny občany, a bude tak ignorovat různé individuální schopnosti, představivost, nápaditost, soustředění, píli, ambici, pracovní nasazení nebo vůdčí postavení. A to vede ke zmizení jednotlivce, k jeho pohlcení kmenem.

Nejspravedlivější je, aby se od určitého, víceméně podobného výchozího bodu začaly příjmy jednotlivců lišit podle jejich menšího či většího přínosu k prospěchu celé společnosti. Bylo by směšné předstírat, že neexistují jednotlivci inteligentní a hloupí, pracovití a zahálčiví, nápadití nebo rutinérští a neohrabaní, pilně studující a lajdáctví apod. A bylo by nespravedlivé, aby ve jménu „rovnosti“ všichni brali stejný plat i přes rozdílné schopnosti a zásluhy. Společnosti, které se o to pokusily, tím pohřbily individuální iniciativu, jednatelce prakticky splynul s nevýraznou masou lidí, jež byla nedostatkem konkurence demobilizována a utápěla jeho kreativitu.

Na druhou stranu nelze pochybovat o tom, že v tak nerovných společnostech, jaké existují v rozvojových zemích, mají děti z nejzámožnějších rodin nespočetně mnohem více příležitostí k uplatnění v životě než děti z rodin chudých. Proto je princip „rovných příležitostí“ hluboce liberální navzdory tvrzení netolerantních, dogmatických, často dokonce fašis-

tických skupin ekonomů. V Peru jich je hodně a všechny jsou stoupenci Fujimoriho, který tento pojem zneužívá.

Z tohoto důvodu je pro liberalismus tak důležité, aby všichni mladí lidé měli přístup k vysoce kvalitnímu školskému systému, který by každé generaci zajistil společný výchozí bod, jež později dovolí legitimní rozdíly v příjmech podle talentu, vynaloženého úsilí a služeb, které každý občan nabídne společnosti. V oblasti vzdělávání (základního, středního a univerzitního) existují nejnespravedlivější výsady, to znamená, že určitá část mládeže je zvýhodněna vzděláním vysoké úrovně a ostatní jsou odsouzeni k ledabylé či nedostatečné přípravě, která v budoucnosti vede k omezeným možnostem, neúspěchu nebo pouhému přežívání. Nejedná se o utopii, něčeho podobného v minulosti dosáhla například Francie svým veřejným bezplatným vzděláním, které často dosahovalo vyšší úrovně než to soukromé a bylo dostupné celé společnosti. Krize ve školství, kterou si tato země prošla, ji v současnosti v tomto směru vrhla zpátky, ale nebylo tomu tak u skandinávských či švýcarských demokracií nebo u asijských zemí jako Japonsko a Singapur, které nabízejí rovné příležitosti ve vzdělání (základním i vyšším), aniž by tím trpěla demokracie nebo ekonomický rozvoj, právě naopak.

Rovné příležitosti v oblasti vzdělávání neznamenají potlačení soukromého školství ve prospěch veřejného. Vůbec ne. Je nezbytné, aby obě koexistovala a konkurovala si, protože nic nevede ke zdokonalování a pokroku tak jako konkurence. Myšlenka konkurence v oblasti školství pochází od liberálního ekonoma Milтона Friedmana. Navrhl tzv. „školní kupón“, jenž se výborně osvědčil v zemích, kde byl zaveden, jako například ve Švédsku, a který umožňuje rodičům vysoce aktivní účast na zlepšení vzdělávacího systému. „Školní kupón“ dostanou všichni rodiče od státu, umožňuje jim výběr nejlepší školy pro jejich děti, a tak instituce, které díky své kvalitě obdrží nejvíce žádostí o zápis, dostanou největší státní podporu.

Neměli bychom zapomínat, že vzdělání v naší době velkých technologických a vědeckých zvratů je čím dál nákladnější, pokud má být na nejvyšší úrovni, a to znamená, že občanská společnost má stejnou zodpovědnost jako stát za udržování